

KARDINAAL W. EIJK

“De Kerk moet met één stem spreken”. Kardinaal Eijk over secularisatie, missie en de Wereldsynode.

Op 7 oktober 2024 vond er in het bisschoppelijk paleis te Utrecht een interview plaats van dr. Benjamin Leven en dr. Lambert Hendriks met kardinaal Eijk, de aartsbisschop van Utrecht. Belangrijke onderwerpen waren de secularisatie in Nederland en de synodale weg die momenteel in de katholieke Kerk gedaan wordt.

Nederland geldt als een van de meest seculiere samenlevingen in West-Europa. Hoe christelijk is Nederland nog?

In 2022 bleek uit een enquête onder Nederlanders dat voor de eerste keer meer dan 50% van de bevolking zich atheïst of agnost noemt. In mijn kinderjaren, eind jaren vijftig en begin jaren zestig, was het nog heel anders. In ons dorpje aan de rand van Amsterdam ging bijna iedereen op zondag naar de kerk. Er waren vier missen: drie stille missen en één hoogmis met orgel en koor. De kerk zat vol met kinderen en jonge mensen. Toen had je nog die grote katholieke gezinnen; in onze straat woonde een familie met zeventien kinderen. Maar na 1965 veranderde dat heel snel. Tussen 1965 en 1975 halveerde het kerkbezoek. Je zag in Amsterdam en omgeving met het blote oog dat er elke zondag minder mensen kwamen. Tegelijkertijd stortte ook het katholieke verenigingsleven snel in elkaar.

Hoe kwam dat?

De secularisering begon door de toegenomen welvaart. Mensen kregen daardoor ook de mogelijkheid om individueel te leven, los van de gemeenschap. Individuen plaatsten zichzelf centraal en worden als het ware hun eigen paus: ze kiezen hun eigen geloofsinvulling en ethische waarden. Hierdoor verliezen ze de band met de Kerk. Welvaart leidt tot individualisering, en individualisering tot secularisering. Dat is de volgorde. Dat ging in Nederland snel, vooral in de jaren zestig, toen de welvaart pijlsnel steeg. Plotseling had bijvoorbeeld iedereen een wasmachine en een ijskast.

Wat is de situatie vandaag?

In 2012 hadden we nog 250.000 kerkbezoekers. Na de coronaperiode is dat aantal gedaald tot onder de 90.000, en nu ligt het rond de 100.000. Dat is zo'n 2,5% van de ingeschreven katholieken.

Maakt dat u als aartsbisschop niet wanhopig?

Nee, dat is niet het geval. We zien heit feit van de secularisering, maar we doen er ook iets aan. In verschillende bisdommen worden op dit moment missionaire projecten opgezet in parochies. Voor u zit geen wanhopig man.

Kunt u daar voorbeelden van geven?

Een voorbeeld is de Alpha-cursus, ontwikkeld door een Anglicaanse predikant in Londen. Hij wilde meer mensen naar zijn kerk krijgen en stelde een cursus samen van ongeveer tien avonden. Daarin wordt op eenvoudige wijze uitgelegd wie Jezus is, hoe we Hem kunnen leren kennen, en wat de Bijbel is. Elke bijeenkomst begint met een introductie, gevolgd door een discussie en een gezamenlijke maaltijd. Die maaltijd is belangrijk voor de gemeenschapsvorming. Een ander initiatief is de gezinszondag, waarbij eerstecommunicanten, vormelingen en hun ouders worden uitgenodigd. Voor elke leeftijdsgroep is er aparte catechese. Op zo'n zondag heb je misschien honderd extra kerkgangers. En door ouders bij catechese te betrekken, krijgen gezinnen de kans om ook thuis over het geloof te blijven praten. Dat maakt een verschil. Als ik een vormselviering heb nadat er zo'n reeks is geweest van die familiezondagen, zie ik, dat de kerk voller is, dat er meer jongere mensen en kinderen aanwezig zijn.

Wat is nodig om te zorgen dat deze projecten blijvend vruchtbaar zijn?

De komende jaren gaat het Aartsbisdom Utrecht de parochies helpen bij het proces om tot missionaire inzet te komen. Het is in ieder geval belangrijk dat er na het vormsel een catecheseaanbod blijft. We stimuleren priesters ook om jongerengroepen in de parochies te vormen. Daarnaast organiseren we huwelijkskursussen naar Italiaans model, hoewel dat nog kleinschalig is. Deze cursussen duren bij ons vijf avonden, en we bidden ook met de deelnemers, wat voor velen nieuw is. Tijdens de cursus bespreken we ook de theologie van het lichaam en de kerkelijke leer over contraceptie en natuurlijke geboorteregeling. De meestal jonge deelnemers reageren daar positief op, zeker ook omdat er tegenwoordig meer bekend is over de nadelen van de anticonceptiepillen.

Toch blijft het aantal kerkgangers dalen. Ziet u ook tekenen van groei?

In alle parochies zien wij steeds meer jonge mensen die vragen om het doopsel of het

vormsel, mensen ergens tussen de twintig en de vijftig, die als het ware uit het niets opduiken. Dat zijn geen grote aantallen, maar het is wel een positief teken. Er is iets aan het werk. Deze generatie heeft geen enkel criterium voor het onderscheid tussen goed en kwaad. Zij hebben geen vast punt in het leven en weten niet wat hun bestemming is. Maar die vragen duiken wel van nature op. In elk mens is er een openheid voor het mysterie. We zien ook positieve signalen op het gebied van roepingen tot het priesterschap en het diaconaat. In het aartsbisdom hebben we een onderscheidingsjaar gelanceerd, met de naam 'Kom en zie', voor mannen die op zoek zijn naar hun roeping. Deze herfst hebben twaalf personen zich hiervoor ingeschreven.

De laatste sessie van de Wereldsynode is momenteel bezig in Rome. Paus Franciscus ziet synodaliteit als een middel om de missionaire dynamiek van de Kerk te bevorderen. Hoe is het synodale proces van de wereldkerk in Nederland opgepakt?

Wij zijn twee jaar geleden begonnen met de diocesane fase van het synodale proces. We hebben geloofsgesprekken georganiseerd met zoveel mogelijk deelnemers: parochianen, maar ook mensen uit bijvoorbeeld de onderwijswereld en scouting. Voor ons was het belangrijk dat dit biddende gesprekken waren, geen polemische discussies. Mensen moesten zich vrij kunnen uiten zonder directe reacties van anderen. Veel deelnemers vonden het een verrijkende ervaring.

Welke onderwerpen kwamen tijdens deze gesprekken aan bod?

Mensen, jong en oud, benadrukten dat we goede liturgievieringen en catechese nodig hebben. Ook werd gezegd dat we missionair actiever moeten zijn. Sommige parochies zijn daarmee ook verder gegaan. Ze zeiden: Wij hebben het altijd over de sluiting van een kerk of over de fusie van een parochie en wij praten eigenlijk veel te weinig over het geloof.

In de wereldkerk is er een toenemende polarisatie rond bepaalde kwesties. Denk maar aan de volstrekt tegenstrijdige reacties op het besluit van het Vaticaan over de zegening van homoseksuele paren. Hoe komt

het dat hervormingseisen vaak te maken hebben met geslacht, seksualiteit en huwelijk?

Ik vind dat heel begrijpelijk. Als je praat over de verrijzenis, dan kunnen mensen daar al dan niet in geloven, maar ze worden er niet emotioneel van. Maar seksualiteit raakt ons persoonlijk leven, omdat we allemaal seksuele wezens zijn. Dus als je praat over normen betreffende het huwelijk en de seksualiteit kunnen mensen daar heel emotioneel van worden. Voor mensen die homoseksueel zijn, voelt het zelf als een vorm van discriminatie. Maar wij geloven dat het onze opdracht is de waarheid uit te dragen, ook als dat moeilijk is. En als je het echt beargumenteert dan staan mensen daarvoor open. Mensen kunnen zien, dat er een fundamentele visie achter staat. Binnen de katholieke Kerk in Nederland is het niet meer zo'n item. Toen in 2022 mijn boek over seksuele ethiek verscheen, heeft dat in Nederland niet zoveel opgeroepen. Dat zou 20 of 30 jaar geleden nog heel anders geweest zijn. Maar de sfeer is ondertussen sterk veranderd. De polarisatie waar u het over hebt, bestaat hier niet meer.

Paus Franciscus bezocht onlangs België en kreeg daar te maken met sterke tegenwind. Premier Alexander De Croo beschreef de uitspraken van de paus over abortus als “onaanvaardbaar” en ontbood zelfs de apostolische nuntius. Hoe verklaart u deze scherpe reactie?

De polarisatie is in België nog hevig aanwezig. In Nederland is die sinds 2000 grotendeels verdwenen. Toen paus Johannes Paulus II Nederland bezocht in 1985, waren er veel protesten. Het was het hoogtepunt van de polarisatie in Nederland. Destijds bekritiseerde ook premier Ruud Lubbers de paus in een toespraak. Dat zou nu heel anders zijn. Ik kan me niet voorstellen dat premier Rutte of de nieuwe premier Schoof dat op die manier gedaan zouden hebben. De Kerk in Nederland is erg gemarginaliseerd – een kleine minderheid. Wat ze zegt of wat ze gelooft, dat roept niet zoveel emotie meer op bij de mensen. Soms denk ik: in andere landen maken ze mee wat wij tientallen jaren geleden achter ons hebben gelaten, gewoon omdat de ontwikkeling hier sneller is gegaan.

In Duitsland wordt soms gezegd dat de Kerk mensen pas kan terugwinnen als de “hervormingsachterstand” is weggewerkt. Wat vindt u daarvan?

Van de Kerk in Nederland kunt u leren dat dit een vergissing is. Verwarring creëren vervreemdt mensen van de Kerk. Daarmee haal je niemand terug.

Ik zou wel eens willen zeggen aan bisschoppen van andere landen: Maak die fout niet, maak niet onze fout. In parochies waar het geloof goed wordt verkondigd en de liturgie waardig wordt gevierd, zijn de kerken vol. Het gaat om Christus centraal stellen. Als de mensen eenmaal Christus hebben ontdekt en als zij de Schrift beter verstaan, dan gaan zij ook de leer van de Kerk beter begrijpen.

Nederland werd ooit beschouwd als de avant-garde van de katholieke Kerk. Van 1966 tot 1970 vergaderde het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie. Ziet u overeenkomsten met de Duitse “Synodale Weg”?

Ja, de overeenkomsten zijn duidelijk. Het Pastoraal Concilie begon met veel enthousiasme, maar uiteindelijk verzandden de discussies en raakten de deelnemers vermoeid. Ook toen waren er overspannen verwachtingen, bijvoorbeeld over het afschaffen van het celibaat. Paus Paulus VI probeerde daarbij in te grijpen. De stemming over het celibaat zou volgens de paus niet moeten plaatsvinden, maar kardinaal Alfrink negeerde dit. Bij de stemming waren er slechts twee stemmen tegen. En toch kwam er niets uit voort.

Sommigen zeggen dat bepaalde kwesties, zoals de wijding van vrouwen, regionaal moeten worden opgelost. Wat denkt u daarvan?

Het woord “synode” komt van het Griekse “*syn*”, samen, en “*hodos*”, weg. We moeten één weg bewandelen, en niet afwijken van de wereldkerk. De paus benadrukte dit 2019 in zijn “Brief aan het pelgrimerende volk van God in Duitsland”. Als de eenheid in de verkondiging wegvalt, verliest de Kerk haar geloofwaardigheid. In Nederland hebben we de afgelopen 50 jaar zeer slechte ervaringen gehad met het creëren van onduidelijkheid en verwarring. Mensen hadden de indruk dat de Kerk het zelf niet echt wist.

Bij de bisschoppensynode werden controversiële onderwerpen overgeheveld naar werkgroepen. Wat vond u daarvan?

Uit de stemmingen bij de vergadering van vorig jaar bleek al dat de grote meerderheid van de deelnemers niet enthousiast was over onderwerpen als gender of de wijding van vrouwen. We moeten niet vergeten dat Europa slechts een klein – en krimpend – deel van de wereldwijde Kerk is. Bovendien denkt niet iedereen in Europa en Noord-Amerika hetzelfde over deze kwesties.

Wat de synode echter wel aan de orde stelde, waren onderwerpen als de uitoefening van bisschoppelijk gezag, transparantie en verantwoording of de participatie van het kerkvolk in kerkelijke besluitvorming.

Aan transparantie ontbreekt het niet in de Nederlandse Kerk. Wij hebben bijvoorbeeld op een heel transparante manier het probleem van het seksueel misbruik in goede banen geleid, met een onafhankelijke klachtencommissie en heel transparante procedures voor de uitbetaling van compensatie. Ook het financiële beleid van het aartsbisdom is volkomen transparant. Van elke jaarrekening publiceren wij een verkorte uitgave, die ook naar de parochies gaat. Wat participatie in de besluitvorming betreft, zie ik mogelijkheden, maar ook beperkingen. In Nederland vragen nog maar heel weinig mensen om mee te stemmen over de inhoud van de geloofsleer. Maar natuurlijk zijn mensen betrokken bij beslissingen. Eén voorbeeld: als het om de sluiting van kerken gaat – want dat moeten wij helaas veel doen – dan laten wij aan het parochiebestuur over om een gebouwenplan te maken en een voorstel te doen aan de aartsbisschop, want zij kennen de lokale situatie. Maar zo'n aanpak werkt niet altijd. Toen wij de parochies in het aartsbisdom hebben laten fuseren was dat een besluit vanuit de bisschop. Als je mensen daarover laat meepraten kom je er nooit uit.

Hoe succesvol is het experiment van samenleven zonder God in Nederland tot nu toe geweest?

Volgens mij zorgt de secularisatie ervoor dat de menselijke persoon niet langer centraal staat, en dat de staat steeds meer de beslissingen over fundamentele rechten neemt. Waar vroeger de idee overheerste dat de mens naar Gods beeld is geschapen en dus onvervreembare rechten heeft, neemt de staat nu deze rol over. Een voorbeeld hiervan is de legalisering en de brede toepassing van abortus. Het leven lijkt minder waardevol geworden. Het aantal euthanasiegevallen stijgt snel, van 1500 in 1991 naar mogelijk 10.000 dit jaar. Van de huwelijken eindigt maar liefst bijna 40% in een scheiding, wat vaak leidt tot ernstig emotioneel leed voor de betrokkenen en hun kinderen. Daarnaast zijn er pogingen om het experimenteren met embryo's uit te breiden en wetgeving te veranderen zodat kinderen vanaf 16 jaar hun geslacht in het paspoort zelf kunnen bepalen. Deze veranderingen worden vaak gedreven door sterke internationale druk, bijvoorbeeld vanuit de VN en de Wereldgezondheidsorganisatie. Zo worden programma's die gericht zijn op seksuele voorlichting en genderrollen al op de basisschool geïmplementeerd. Deze maatschappelijke veranderingen hebben diepe

gevolgen. Het toenemende individualisme leidt tot vereenzaming, vooral onder ouderen. Ook veel jongeren voelen zich richtingloos en hebben te maken met psychische problemen, vaak als gevolg van een gebrek aan waarden. Het maatschappelijk experiment om een ethische orde zonder God te vestigen zal op de lange termijn uitlopen op een faillissement.

Is er ook iets positiefs aan secularisatie?

Toen ik jong was, gingen er veel mensen naar de kerk, maar ik denk dat velen dat ook gedachteloos deden. Zij behoorden bij de Kerk om sociologische redenen. Je ging naar de katholieke school, kleuterschool, katholieke lagere school, katholieke middelbare school, katholieke scouting, katholieke studentenverenigingen. Je bleef in de katholieke zuil. Daar vond je aansluiting. Toen de individualisering toesloeg in de jaren zestig en men niet meer tot een gemeenschap wilde behoren, ontbrak de inhoudelijke band met de Kerk. De mensen hadden vaak geen persoonlijke band met Christus, kenden geen persoonlijk gebed. Als mensen vandaag naar de kerk komen, dan komen ze vanuit een bewuste keuze. Ook degenen die tegenwoordig in de kerk trouwen, doen dat meestal uit overtuiging. Het gaat om je eigen keuze. Het is niet, zoals veertig jaar geleden, opa of oma die zeggen: je moet in de kerk trouwen. Nee, dat doen ze uit zichzelf overeenkomstig hun eigen keuze. En dan is het vaak zo dat andere mensen hun dan vragen: waarom doe je dat eigenlijk? Niet vijandig of polemisch, maar omdat ze het écht willen weten.

Willem Jacobus kardinaal Eijk (1953) is aartsbisschop van Utrecht. Hij werd in 1999 bisschop van Groningen en is sinds 2007 aartsbisschop van Utrecht. Hij werd in 2012 tot kardinaal gecreëerd.

Lambert Hendriks (1978) studeerde moraaltheologie aan het Johannes Paulus II-instituut van de Pauselijke Lateraanse Universiteit. Hij is hoofdredacteur van de Nederlandstalige editie van *Communio*.

Benjamin Leven (1981) studeerde theologie en communicatiewetenschappen in Berlijn, Rome en Utrecht. Hij is redacteur online van *Communio* Duitsland en verantwoordelijke voor de velden liturgie, Bijbel en spiritualiteit.